

Akademiska sjukhuset, Uppsala

Rivning av hus A2, A3, A4, A5, A6 och A7

Fjärdingen 32:1

Byggnadshistorisk dokumentation före rivning

Johan Dellbeck
20 november 2009

Akademiska sjukhuset, Uppsala

Rivning av hus A2, A3, A4, A5, A6 och A7

Fjärdingen 32:1

Byggnadshistorisk dokumentation före rivning

Johan Dellbeck
20 november 2009

Omslagsbild: Vy från A9, (f.d. kirurgiska kliniken) över de byggnader som revs 2009.
DIG009246. Foto: Johan Dellbeck, januari 2009.

Upplandsmuseets rapportserie 2009:31

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2009

Upplandsmuseet, St Eriks gränd 6, 753 10 UPPSALA

Telefon 018-16 91 00

www.upplandsmuseet.se

Innehållsförteckning

Inledning	5
Sjukhusbyggandet förr och nu, generella trender	5
Akademiska sjukhuset, historik	6
Utbyggnad och ombyggnad 1901-1904	6
<i>A7, köks- och ekonomibyggnad</i>	9
Utbyggnad 1919-1926	10
<i>A4, pediatrik (barn-)klinik</i>	10
<i>A3, poliklinik</i>	11
<i>A2, röntgen</i>	11
<i>Konstruktion och byggnadsmaterial</i>	11
<i>Ombyggnad av befintliga byggnader</i>	13
<i>Parkanläggningar</i>	13
Ombyggnader och förändringar 1930-50	14
Tiden efter 1950	15
<i>A5, röntgentillbyggnaden</i>	15
Dokumentation av byggnaderna före rivning	17
<i>Källare A2, A3, A4</i>	17
<i>A2, röntgen</i>	19
<i>A3, poliklinik</i>	20
<i>A4, pediatrik klinik</i>	20
<i>A5, röntgentillbyggnaden</i>	24
<i>A6, plan 3, f.d. badavdelning</i>	24
<i>A6, plan 4</i>	25
<i>A7, f.d. köks- och ekonomibyggnad</i>	25
<i>Exteriörer</i>	27
Källor	34

Bilaga: Ernst Stenhammars ritningar till A2, A3, A4 och A6 ur boken *Akademiska sjukhusets i Uppsala ny- och ombyggnad 1919-1926*, Uppsala 1926.

Inledning

Denna rapport dokumenterar på Uppdrag av Landstingsservice de byggnader på Akademiska sjukhuset som revs i början av 2009. Stadsbyggnadskontoret ställde krav på dokumentation av de gamla husen när rivningslov beviljades. De rivna byggnaderna var några av de äldsta kvarvarande på hela sjukhusområdet och kan sägas ha speglat både den medicinska och den byggnadstekniska utvecklingen under 1900-talets tre första decennier. Sjukhusbyggnader har alltid representerat det senaste och modernaste inom byggnadsteknik och installationsteknik likaväl som de senaste arkitektoniska idealen. Sjukhusen avspeglar också de vid tiden för uppförandet rådande vårdideologierna.

På platsen för de rivna byggnaderna har landstinget i Uppsala län nu påbörjat byggandet av det nya Psykiatrins hus som beräknas stå färdigt 2012.

Sjukhusbyggandet förr och nu, generella trender

Byggandet av sjukhus har varit en av samhällets viktigaste och största byggnadsuppgifter under 1900-talet. Knappast inom något annat av det offentliga samhällets ansvarsområden har det byggts så mycket och så stort som inom sjukvården. Under 1960- och 70-talet byggdes ett stort antal nya läns- och regionsjukhus runt om i landet. I tidskriften Arkitekturs temanummer om sjukhus 1989 skrevs det dock om att en epok var till ända i och med invigningen av tre nya storsjukhus i Norrköping, Vänersborg/Trollhättan och Jönköping. ”Fler nya sjukhus blir det inte; inom överskådlig framtid kommer insatserna att koncentreras till om- och nybyggnad i befintliga anläggningar”. Ovan nämnda storsjukhus hade börjat planeras redan under 1960-70-talen och tagit många år att färdigställa. 1970-talet var det årtionde då de tidigare decenniernas storskaliga tillväxt började ifrågasättas. Detta gällde även vårdbyggandet. Expansionen på 1950-60-talen hade inneburit att medborgaren fick komma till vårdens stora centraliserade och specialiserade anläggningar. Nu började man i stället tala om att vården skulle komma till medborgaren. Enligt det nya synsättet skulle vården integreras i samhället och en stor del av vården skulle ske på mindre vårdcentraler i stället för på stora sjukhus. Inom psykiatrin kom detta att leda till en fullständig nedmontering av de stora statliga mentalsjukhusen. Planerna från 1960-talet för den nya jätteanläggningen Enskededalens sjukhus skrinlades 1970.

Nu, i början på 2000-talet, har utvecklingen kanske vänt igen. I Arkitekturs temanummer om sjukhus i november 2007 står det att Sverige står inför en ny sjukhuslig byggnadsvåg. ”Inte sedan 1960-talet har så många sjukvårdsbyggnader planerats och byggts i Sverige, och nybyggnaderna gäller såväl somatisk vård som psykiatri och rättspsykiatri.” Som förklaring anges att det äldre byggnadsbeståndet inte längre går att bygga om och anpassa till dagens vårdbehov. Ytterligare en förklaring är att vårdideologierna förändrats, att vårdtiderna ska vara så korta som möjligt vilket ökat kraven på flexibilitet och generalitet.

Anders Åman, som är den arkitekturhistoriker i Sverige som skrivit mest om sjukhusens byggnadshistoria, redogör i sin stora bok ”Om den offentliga vården” (1976) för hur sjukhusens lokalprogram svällt sedan 1800-talet. På 1800-talet upptog vårdavdelningarna en stor del av sjukhusens totala yta. Sedan dess har övriga delar av lokalprogrammet ökat mer och mer: lokaler för diagnos och behandling, polikliniker och laboratorier, undervisningslokaler och personalutrymmen, administrations- och ekonomilokaler, hissar och fläktrum. Vårdavdelningarnas andel av den totala

sjukhusytan upptog 1870 ungefär hälften av lokalytan medan den i ett projekt 1975 upptog endast en femtedel av den totala ytan.

Akademiska sjukhuset, historik

Akademiska sjukhuset invigdes 1867. Sjukhuset byggdes och drevs av universitetet men i och med bildandet av landstingen 1862, och förordningen som ålade landstingen ansvar för länssjukvården, erhöll universitetet en fast grund för samarbete mellan universitet och landsting. Det var först 1983 som landstinget slutligen tog över hela ansvaret för Akademiska sjukhuset från universitetet. Sjukhuset uppfördes efter ritningar av arkitekten Albert Törnqvist och var det första stora exemplet på den nya typ av sjukhus som började uppföras i Sverige på 1860-talet. Det var byggt enligt korridorsystemet med sjuksalar vid en genomgående sidokorridor. Vid denna tid fanns det två dominerande system för sjukhusbyggande: korridorsystemet och paviljongsystemet. I Sverige dominerade korridorsystemet eftersom paviljongsystemet lämpade sig bäst för riktigt stora anläggningar som det fanns få av i Sverige. Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm från 1879 blev ett av få Svenska exempel på paviljongsjukhus. Korridorsystemet lämpade sig däremot för både små och stora sjukhus.

Det nya Akademiska sjukhuset ersatte det gamla länslasarettet som var inrymt i Ekermanska huset intill domkyrkan och Gustavianum. Det här var före bakteriologins och den moderna medicinens genombrott som skulle komma under senare delen av 1800-talet. Förtroendet för sjukhusvården var förmodligen lågt fram till dess. I Florence Nightingales bok *Notes on hospitals* från 1859 berättas det att dödligheten för dem som vårdas på sjukhus var mycket högre än för dem som vårdades för samma sjukdom utanför sjukhusen.

Framförallt var det infektionerna som orsakade den höga dödligheten. Innan bakteriologins genombrott trodde man att det var förskämd luft som orsakade sårfeber och infektioner. Sådan förskämd luft, kallad miasma, fanns i naturen, speciellt på låglänta platser, och inte minst i utdunstningar och utandningsluft från sjuka människor, trodde man. Detta ledde till krav på att sjukhus skulle ligga högt, torrt och fritt. I byggandet tog detta sig uttryck också i kravet på en tillräckligt stor luftkub per patient. Luftkubsvolymen var därför ett av de viktigaste måtten på sjukhusstandard decennierna kring 1800-talets mitt. Stora krav ställdes på god ventilation.

Under senare delen av 1800-talet föddes den moderna kirurgin. Införandet av narkos och bedövning samt förståelsen för antiseptik och aseptik var revolutionerande. På akademiska sjukhuset ledde specialiseringen inom kirurgin till att gynekologin och obstetrikerna blev självständiga specialiteter 1891. Ögonsjukdomar blev en självständig kirurgspecialitet 1894 när en professur i oftalmiatrik inrättades. De nya specialiteterna gavs egna lokaler i utbyggnaden 1901-1903. Akademiska sjukhusets historia är också en historia om ständiga nybyggnader och ombyggnader, som genomförts i en allt snabbare takt och en allt större skala under hela 1900-talet och som fortsätter in i 2000-talet.

Utbyggnad och ombyggnad 1901-1904

Den första stora utbyggnaden i sjukhusets historia ägde rum 1901-1903. Befolkningstillväxten och sjukvårdens specialisering låg bakom kravet på utbyggnad. Sjukhuset hade länge varit trångbott och därför tvingades man behålla vissa polikliniker i det gamla länslasarettet i Ekermanska huset m.fl. lokaler. Riksdagen sköt till 200 000 kronor till utbyggnaden under förutsättning att landstinget bidrog med lika mycket.

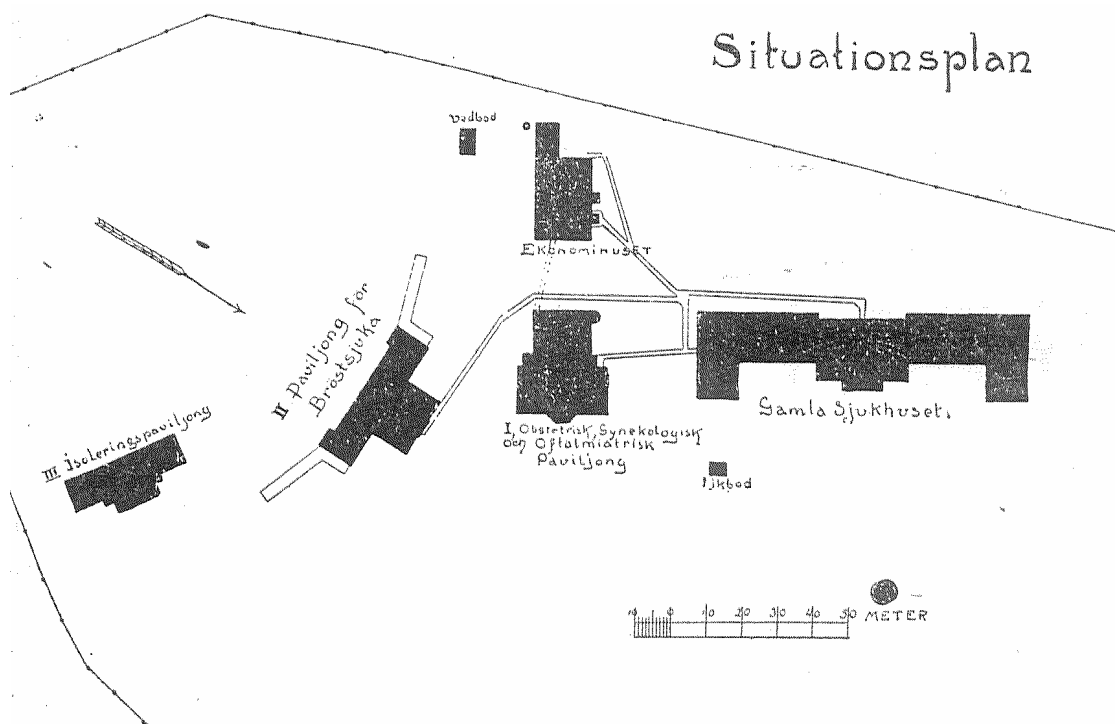

Dessutom krävde riksdagen att landstinget i framtiden skulle ta hälften av driftskostnaderna och bidra till underhållet. Landstinget åtog sig att bidra till sjukhusets kostnader men och fick samtidigt ett ökat inflytande genom att de fick bidra med ledamöter till sjukhusdirektionen.

I den första stora utbyggnaden av Akademiska sjukhuset uppfördes en paviljong i tre våningar (benämndes paviljong 1, nuvarande A11) för oftalmiatrika (ögon-), gynekologiska och obstetriska (förlossnings-) klinikerna, en paviljong för bröstsjuka och en mindre isoleringspaviljong samt en likbod och ett litet uthus. Dessutom uppfördes ekonomihuset (A7) som sammanbyggdes med en ny ångpannecentral. Arkitekt för nybyggnaderna var Axel Kumlien. Ture Stenberg anställdes som kontrollerande arkitekt. Genom utbyggnaderna tillkom 92 vårdplatser och sjukhuset hade nu nästan 300 sängar. Axel Kumlien var från 1877-1909 arkitekt i Medicinalstyrelsen som var den myndighet som utövade den högsta tillsynen över den sjukvården i riket. Från och med 1880-talet var Kumlien närmast allena rådande inom lasarettbyggnaderna och fick mängder av uppdrag från landstingen.

De nya byggnaderna uppfördes på sockel av granit med stomme av tegel. Fasaderna putsades och avfärgades i vitt. Taken var skivtäckta med falsad järnplåt målad i rött. Bjälklagen byggdes i huvudsak av järnbalkar och betongvalv. Vidare installerades elektrisk belysning och centralvärme i hela sjukhuset, det senare dock inte i isoleringspaviljongen. Husen stod som goda exempel på den senaste utvecklingen inom byggnads- och installationsteknik kring sekelskiftet 1900.

Uppvärmningen av både de nya byggnaderna och det gamla sjukhuset skedde med ånga från den nya ångpanneanläggningen. Det var ett kombinerat system med både direktverkande ångvärme och varmluft. Avloppsången användes i första hand för den elektriska belysningen och tvätten.

Situationsplan över sjukhuset efter om- och tillbyggnad 1901-1903. Ur Upsala läkareförenings förhandlingar, ny följd. B. X. 1904-05, Uppsala 1905.

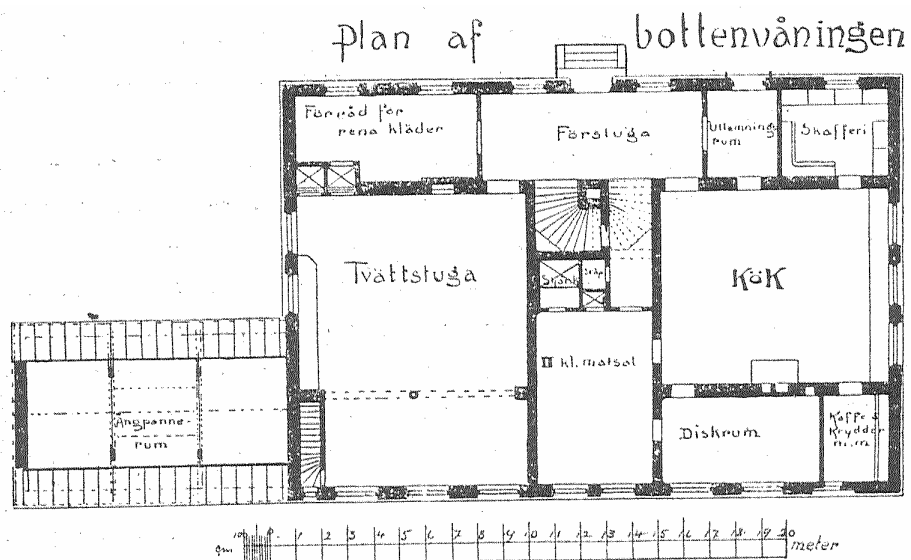
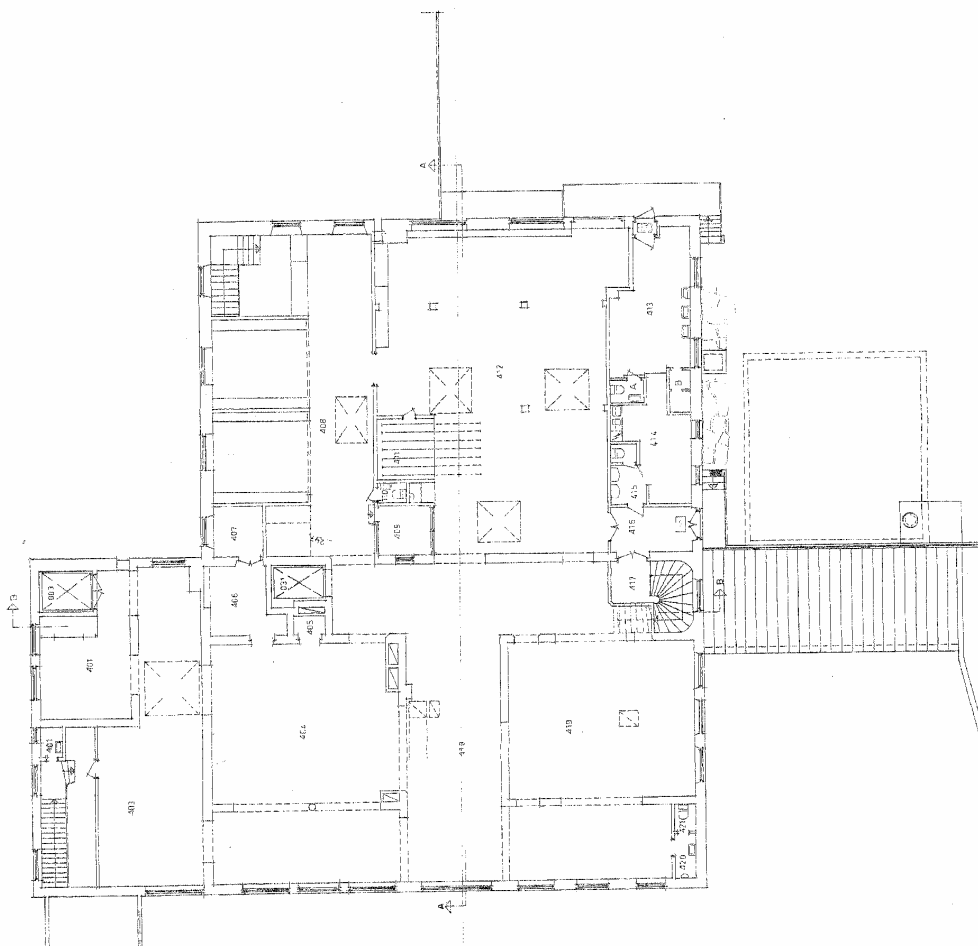

Fig. 3.

A7 uppfördes som sjukhusets köks- och ekonomibyggnad. Plan av bottenvåningen 1903.

A7, Relationsritning från 1983 som visar bottenvåningen, plan 4. Den övre delen är tillbyggd 1919. Huset präglades vid rivningen av flera stora invändiga förändringar genom åren.

A7, köks- och ekonomibyggnad

Ekonomibyggningen med beteckningen A7 uppfördes 1903 och genomgick därefter en rad om- och tillbyggnader. Ursprungligen hade den en rektangulär planform och inrymde en jordvåning, en bottenvåning, en övre våning och en vindsvåning. Den var sammanbyggt med ett ångpannehus i jordvåningen, beläget på byggnadens västra sida. Entrén var förlagd till norra långsidan. Mitt i byggnaden låg trapphuset som vid senare ombyggnader fått en ny placering mot yttervägg. Jordvåningen (nuvarande plan 3) inrymde förrådsutrymmen för sjukhusköket samt rum för intagande av rena kläder som forslades med hiss till tvättstugan i bottenvåningen. I västra delen av jordvåningen fanns rummet för elektrisk belysning. Rummet var utrustat med ångmaskiner kopplade till en generator som alstrade likström för 110 volts lampspänning.

Ångpannehuset i väster innehöll tre ångpannor som gav kraft åt uppvärmning och elektrisk belysning av sjukhuset. Golven i jordvåningen var gjorda av moderna material som stålslipad cement och Viktoria-plattor.

Bottenvåningen (plan 4) inrymde tvättstuga och kök. Köket var bl.a. försett med en stor stekapparat som värmdes med ånga samt 5 stora kokapparater. Golv i kök och skafferier var täckta med Viktoriaplattor. Förstu och utlämningsrum hade golv av slipad kalksten. Matsalen för ekonomipersonalen hade golv av stålslipad cement täckt med linoleummatta.

Tvättstugan i västra delen inrymde en stor skölbassäng av stålslipad cement. Vidare fanns tvättmaskin med tunna av koppar, koktunnor av kopparplåt. Kraften till tvättstugan alstrades av en ångmaskin i rummet för elektrisk belysning i jordvåningen. Det fanns hiss till intaget i jordvåningen och till mangelrummet en trappa upp. Tvättstugans golv var av stålslipad cement.

A7 under uppförande 1901-02. Foto av Alfred Dahlgren, AD362, Upplandsmuseet.

I våningen en trappa upp (plan 5) fanns stryk- och mangelrum samt lagningsrum i den västra delen över tvättstugan. Där fanns även 12 stycken s.k. torkhästar; en torkinrättning med värmeyta av kamflänsrör. Öster om mangelrummet fanns en matsal för sköterskor och sköterskeelever som medelst en hiss var förbunden med ekonomipersonalens matsal i bottenvåningen. Huset inrymde även ett flertal tjänstebostäder.

Ekonomibyggnaden var försedd med varm- och kallvattenledningar samt avloppsledningar. Köken och strykugnen i mangelrummet hade gasledningar. Huset uppvärmdes med lokala gjutna kaminer med flänslement som var placerade vid ytterväggarna. Uppvärmningsanläggningen var tillverkad av Atlas. Från ekonomibyggnaden fanns en underjordisk kulvert till paviljong 1, nuvarande A11. Där förlades ledningar för elektricitet, ånga och vatten mm.

Utbyggnad 1919-1926

Redan 1909 påtalade sjukhusdirektionen behovet av att utvidga medicin- och kirurgavdelningarna. 1913 förelåg ett förslag till utbyggnad av sjukhuset genom uppförande av nya hus och ombyggnad av befintliga. Arbetena försenades och fördröjades på grund av första världskriget. Kritiska röster föreslog att hela sjukhuset skulle flyttas till annan plats. De menade att utbyggnaden skulle bli allt för stor på sjukhusets lågt liggande tomt och dessutom vara störande i förhållande till slottet. Först 1919 kunde anläggningsarbetena påbörjas.

Arkitekt för de nya byggnaderna, och för ombyggnaden av de gamla, var Ernst Stenhammar som var något av en sjukhusexpert bland Sveriges arkitekter. Stilmässigt har nybyggnaderna en tidstypisk tung karaktär med drag av nyklassicism och nybarock, en stil som präglar många offentliga institutioner från 1900-talets början.

En ny stor byggnad för kirurgiska kliniken uppfördes, nuvarande A9, som även rymde öron-, näsa-, halskliniken och provisoriska lokaler för gynekologiska avdelningen. Byggnaden fick en T-formad plan där stapeln utgjorde behandlingsbyggnad med operationssalar och tvärstrecket utgjorde s.k. sängbyggnad med vårdavdelningar. Den T-formade planen kom att bli dominerande för sjukhusbyggnader under de följande decennierna. Vårdavdelningarna utformades med sidokorridorsplan, vilket var en smula gammalmodigt. Det var ju den planform som dominerat i 1800-talets sjukhus. Faktum är att den kirurgiska kliniken i Uppsala var den sista sjukhusbyggnad som uppfördes med denna planform.

Nybyggnaden introducerade en ny, större skala på sjukhusområdet. Den försågs med en kraftig, central tornbyggnad i sju våningar med ett lanterninkrönt kopparklätt pyramidtak som höjde sig högt över övriga byggnader. I tornvinden fanns en stor vattencistern på 60 m³ för sjukhusets eget vattenverk.

A4, pediatrik klinik

I nordvästra delen av området uppfördes en ny pediatrik (barn-)klinik, nuvarande A4, i två våningar. Fram till dess hade barnkliniken varit inhyst i övervåningen på det gamla badhuset vid Slottskällan. Barnkliniken förbands med gamla sjukhuset genom en envånings nybyggnad för röntgendiagnostiken, A2. Vidare fanns förbindelse med kirurgiska kliniken genom en lång kulvert med överljusfönster, "Västerlånggatan". Norr om barnkliniken byggdes en ny poliklinikbyggnad i två våningar, nuvarande A3. Längs

”Västerlånggatan” byggdes även en envånings badavdelning med platt tak och stora takfönster.

Barnkliniken uppfördes, ovanpå en suterrängvåning, i en våning med inredd vind och försågs med mittkorridor. Suterrängvåningen inrymde en avdelning för elektrisk ljusbehandling för hela sjukhusets behov med tre behandlingsrum samt omklädningsrum, vidare tvättstuga med torkrum samt mjölkök och förråd för barnavdelningen. Bottenvåningen inrymde två vårdavdelningar för barn med vårsalar söder om mittkorridoren. Vindsvåningen var inredd med enkelrum för sköterske- och elevbostäder. Huvudentrén mitt på norra fasad fick en arkitektoniskt framträdande gestaltning med portomfattning av granit krönt av en tempelgavel. På överstycket stod inhugget i sten ”PEDIATRISKA AVDELNINGEN”. Korridoren på barnavdelningen vidgade sig till dag- och lektrum vilka genom glasörrar stod i förbindelse med indragna loggior som fortsatte ut i altaner med järnräcken.

A3, poliklinik

Poliklinikbyggnaden, A3, uppfördes i två etapper. Den uppfördes med en kompakt planlösning med två korridorer på ömse sidor av en föreläsningssal och ett stort väntrum som var försedda med takfönster. Entrén var förlagd i norr och försågs med en portomfattning i granit och ett utskjutande, regnskyddande glastak. Innanför entrén fanns två bostäder för sköterskor. På utsidan av korridorerna fanns rum för den polikliniska mottagningen samt för intagning av sjuka. Innan byggnaden var helt färdig påbyggdes den med en övre våning avsedd för en intagnings- och isoleringsavdelning för pediatrika avdelningen, samt elevbostäder. Polikliniken kom att användas som sådan fram till att 1960- och 70-talens nybyggnader togs i bruk.

A2, röntgen

Röntgenavdelningen, A2, var den byggnad som förband poliklinikbyggnaden och barnkliniken med det gamla sjukhuset. Den uppfördes i en våning på en källarvåning i betong. Precis som poliklinikbyggnaden fick den en kompakt planlösning med två korridorer runt en kärna i mitten som var försedd med takfönster. Även korridorerna försågs med takfönster. Huset inrymde diagnostikrum och röntgenbehandlingsrum, rum för ljusbehandling, avklädningsrum och väntrum samt expeditionsrum, rum för föreståndaren, serveringsrum och förråd, dessutom bostadsrum för en läkare och två sköterskor. I källaren fanns bibliotek, plåtarkiv, apparatrum och förråd. Huset var med en invändig korridor förbundet med den gamla huvudbyggnaden.

A6, badavdelning

A6 innehöll ursprungligen sammanbindningskorridor, badavdelning och förråd för kläder samt desinfektionsrum. En påbyggnad av huset skedde i slutet av 1960-talet.

Konstruktion och byggnadsmaterial

Alla nybyggnader var uppförda med grundmurar av betong. Socklarna var klädda med grovhuggen Mariefredsgranit. Byggnadsstommarna uppfördes med tegel från tegelbruken i och runt Uppsala. Tunnare mellanväggar byggdes av slaggbetongplattor från AB Skånska cementgjuteriet. Alla fasader slätputsades och taken täcktes med enkupigt rött taktegel från Röbo tegelbruk och St Eriks lervarufabrik i Uppsala. Det platta taket till röntgenavdelningen var dock täckt med falsad skivplåt. Bjälklagen utfördes av betongvalv mellan järnbalkar som på undersidan spräckpanelades, rörades

Kirurgiska kliniken under uppförande. 1920-talets början. Foto i Upplandsmuseets arkiv.

Vykort från 1920-talet av poliklinik, A3, till vänster i förgrunden, och barnkliniken, A4 i bildens mitt. Bilden är tagen innan A3 kort därefter byggdes på med en övervåning.

Foto från 1920-talet i Upplandsmuseets arkiv av den nybyggda kirurgiska kliniken.

och putsades. I vissa fall användes rabitzputs eller monierputs i taken. Rabitzputs användes till nedsänkta tak upphängda under andra konstruktioner. Putsbruket är gjort av sand, kalk, gips och limvatten. Monierputs, eller monierkonstruktion, är ett rent cementbruk på ett finmaskigt järntrådsnät som är fäst på en stomme av rundjärn. Golven i alla sjukrum var utförda av stålslipad cement med linoleumtäckning. Operationssalarnas golv var gjorda av marmormosaik. Golven i skölj-, wc-rum, laboratorier, diskrum och kök var belagda med Rakoplattor i en eller två färger, alltså ett slags klinkerplattor.

Väggarna finputsades med kalkbruk. Vinklar mellan väggar och tak fick putsade hålkälar. Alla rum målades med oljefärg i ljusa färger utom kulvertar, källare och vissa förråd som kalkmålades. Operationsrum, kök och badrum målades med Ripolin som var exklusiv fransk lackfärg. I badavdelningen samt i köket och ekonomibyggnadens kylrum var väggarna klädda med glaserat tegel till 2 meters höjd. Över alla tvättställ, sköjlådor och gashällar var väggarna klädda med vita kakelplattor. Fönsterbänkar av hyvlad kalksten lades in i korridorer och sjukrum samt i arbets- och laborierum och kök. Operationssalarna försågs med fönsterbänkar av vit marmor. I bostadsrummen gjordes fönsterbänkarna av trä; i underordnade rum av stålslipad cement.

Dörrarna till operations- och sjukrum var i regel pardörrar. Mindre rum försågs med enkeldörrar. Samtliga dörrar är traditionella spegeldörrar med ramverk och fyllning samt försedda med profilerade foder. Foderprofilen är densamma i alla byggnader och sattes in även efter ombyggnad i A7. Fönstren var kopplade och stängdes med vred. De nya byggnaderna värmdes med ett pumpvarmvattensystem. Rummen försågs med gjutna konsolupphängda radiatorer som placerades under fönster. Varmvattensystemet installerades även i gamla huvudbyggnaden medan byggnaderna från 1903 tillsvidare fick behålla varmkammare och ångvärmesystemet.

Ombyggnad av befintliga byggnader

Sjukhuset från 1867 påbyggdes med en ny fjärde våning över hela byggnadens utsträckning. Vidare tillkom loggian vid dess södra ände. Ekonomibyggnaden, A7, byggdes till 1919 då den försågs med en ny utbyggnad mot norr för kökets behov. Våningarna 1 och 2 tr upp byggdes om till maskintvättinrättning. Den 1919 tillbyggda delen byggdes på med ytterligare en våning redan år 1928. Genom påbyggnaden vann man större lokaler för köket och tvättavdelningen samt ett tiotal bostadsrum. Övriga kliniker från 1903 byggdes också om och moderniserades.

Vid sjukhusområdets dåvarande sydvästra hörn byggdes en ny panncentral med en 60 m hög skorsten och ett stort kolhus som även inrymde tjänstebostad för eldare och maskinist. En kulvert förband panncentralen med övriga byggnader. Vid infarten till sjukhusområdet uppfördes en portvakts- och garagebyggnad. Söder om infarten byggdes också en villa för överläkarna i kirurgi och obstetrik med gynekologi.

Parkanläggningar

I samband med byggnadsarbetena ägnades också stor omsorg åt parkanläggningarna på sjukhusområdet. Sjukhuset utgjorde en prydligt gestaltad helhet och omgavs av staket. På så sätt blev sjukhuset som en egen stad i staden, vilket förstärktes av att det faktum att en del av personalen även bodde inom området. Huvudentrén till området, vid portvaktsstugan, var försedd med huggna grindstolpar av sten. En allé av stora lövträd ledde upp till gamla huvudbyggnaden. Flera trädgårdar anlades vid de nya byggnaderna.

Foto från 1920-talet i Upplandsmuseets arkiv av den s.k. brunnsgården med A7 och A11 i fonden. Bilden visar med vilken omsorg och detaljrikedom marken runt sjukhuset var planerad.

I anslutning till badavdelningens långsträckta envåningsbyggnad anlades en park som kallades brunnsgården. Den hade en symmetrisk nyklassicistisk uppbyggnad och försågs med en damm samt en bronsskulptur, gosse med groda, av konstnären Conrad Carlman. Framför loggjan, söder om gamla huvudbyggnaden, gjordes en trädgård med traditionella läkeörter. Framför kirurgiska byggnadens södra sida anlades även en rosengård med en damm med porlande springvatten samt ett flertal sittgrupper. Sjukhusområdet hade en grönskande karaktär vitt skild från våra dagars tätbebyggda sjukhus med breda trafikleder.

Ombyggnader och förändringar 1930-50

På grund av den snabba utvecklingen av vården dröjde det inte länge innan behovet av nya byggnader och förbättringar gjorde sig gällande. Polikliniken, A3, kom att användas för sitt ursprungliga ändamål fram till dess att de stora nybyggnaderna från 1960-70-talen togs i bruk. Barnkliniken, A4, byggdes om 1956. Sannolikt var det även då gamla A3 byggdes om och försågs med nytt trapphus. Köks- och tvättavdelningen, A7, byggdes om 1952.

Större nybyggnader på 1930-40-talet var centralsanatoriet (1937) och kvinnokliniken (137, tillbyggd 1941), båda utförda i en framträdande funktionalistisk arkitektur efter ritningar av arkitekten Gustaf Birch-Lindgren, som var en av den tidens mest anlitade sjukhusarkitekter. Sanatoriet revs 1977 och kvinnokliniken revs 1995. År 1946 invigdes en ny psykiatrisk klinik nära sjukhusområdets sydvästra hörn. I slutet av 40-talet uppfördes även en ny byggnad för en öron-, näs- och halsklinik. Båda dessa kliniker låg då utanför det befintliga sjukhusets mark. Marken införlivades med sjukhuset på 1950-talet.

Centralsanatoriet från 1937 i renodlad funktionalistisk stil, arkitekt: Gustav Birch-Lindgren. Rivet 1977. Foto Axel Sagerholm, ASo2965. Upplandsmuseet.

Det är påtagligt hur många personalbostäder som byggdes på sjukhusområdet under 1900-talets första hälft. Samtidigt med klinikerna på 1930-talet uppfördes även flera bostadshus vid sanatoriet och vid psykiatriska kliniken. Sjuksköterskeskolan från 1935 inrymde även många sköterskebostäder. Fortfarande i sjukhusets generalplan från 1950 finns en rad planerade bostadshus med på södra delen av området. Dessa kom aldrig att uppföras.

Tiden efter 1950

A5, röntgentillbyggnaden.

A5 uppfördes som röntgentillbyggnad efter ritningar från 1952 av Gustaf Birch-Lindgren. Den fick en enkel funktionalistisk form i en våning ovanpå en källarvåning. Huset försågs med tidstypiska slätputsade fasader i jordaktiga kalkfärger.

Trots de stora utbyggnaderna fanns efter andra världskriget ett stort uppdämt behov av nya lokaler. Utvecklingen inom den medicinska forskningen drev fram nya specialiteter inom ramen för befintliga kliniker. Byggnadsstyrelsen presenterade 1950 en ny generalplan för sjukhusets utbyggnad. Inom ramen för denna plan utlystes en arkitekttävling 1957. Det var arkitekterna Fredrik Bjurström och Nils Inge Rosén som med sitt förslag "A-Ö" vann tävlingen och därefter kunde en etappvis modernisering och utbyggnad av sjukhuset inledas. Utbyggnaden skedde efter generalplanens huvudprinciper med ett centralblock omgivet av en perifer randbebyggelse. 1955 upptog sjukhusets lokaler cirka 62000 kvadratmeter. Efter etapp 1 1964 hade 80 000 nya kvadratmeter tillkommit. När de nya kirurgi- och neuroblocken (etapp 2 och 3) hade byggts på 1970-talet tillkom ytterligare 100 000 kvadratmeter. På tjugo år hade byggnadsytan fyrdubblats! Hösten 1977 inleddes etapp 4 och 1979 stod de nyas barnkliniker färdiga. Nybyggnationen av kvinnokliniken senarelades. Den kunde så småningom invigas 1985. På 1990-talet tillkom en ny infektions-/medicinklinik 1994 och

en ny byggnad för lungmedicin/kardiologi/thoraxmedicin. Därmed kan intentionerna i 1950 års generalplan sägas ha fullföljts.

År 2002 revs den gamla sjuksköterskeskolan som i många år hade inrymt sjukhusets centrala administration. Norr om platsen för den rivna byggnaden uppfördes en ny ambulansstation.

På platsen för de under 2009 rivna byggnaderna ska nu byggas ett nytt Psykiatrins hus. En arkitekttävling hölls år 2006-07 och det vinnande förslaget "Växande rum" var utfört av Tengbom arkitekter. Det nya huset ska inrymma Akademiska sjukhusets psykiatridivision med öppenvårdsverksamhet och 96 slutenvårdsplatser, administration samt lokaler för undervisning och forskning.

Foto från 1969 som visar byggandet av det nya kirurgblocket B9, Studio Carl-Johan, Upplandsmuseet, Uppl.2273.

Dokumentation av byggnaderna före rivning, juli 2008-januari 2009

Byggnader markerade med grönt revs våren 2009.

Källare i A2, A3, A4

Källarvåningen var uppförd i armerad betong. Även bjälklaget till plan 3, bottenvåningen, var av betong. I källaren fanns de gamla rörkulvertarna under A3 och A4. De hade putsade, omålade väggar och tak. Under A2 fanns rum med betongpelare som hade vitmålade putsade väggar och tak.

Bilden visar betongpelarstommen i källarvåningen på hus 2 som ursprungligen rymt röntgenplåtarkiv. DIG009302.

A2, röntgen

Ursprunglig fast inredning fanns bevarad till stor del. Där fanns fönster med kopplade bågar och utanpåliggande spanjoletter, fönsterbänkar av trä med profilerad framkant, sockellist av trä samt takfönster.

Bild från A2, bottenvåningen, plan 3, Till höger ses ursprungligt entréparti mot norr. Notera även ursprungligt takfönster. DIG008988.

Bevarat dörrtrycke i förnicklad mässing. DIG009001.

Ett stort entresolerat rum med synlig betongpelarstomme. Ursprungligen sjukhusets huvudförråd beläget i A2 DIG009101.

Sjukrum i A3. DIG009098

A3, poliklinik

Ursprunglig planlösning och fast inredning fanns bevarad till stor del. Dörrar och dörrfoder hade samma utseende som i A2 och A4. Fönsterna var delvis utbytta, troligen på 1950-talet, främst i rummen mot väster och i norr. Entrépartiet hade karm och överljusfönster i ekprofil. Själva dörren var utbytt mot en glasdörr med kopparsprofil. Fönsterbänkar var av gråvit marmor resp. rödbrun kalksten.

Innanför entrén fanns kalkstengolv, även trapphuset hade kalkstengolv. Trapphuset var ombyggt troligen på 50-talet. Den f.d. väntsalen var ombyggd till plåtarkiv och mörkrum.

A4, barnklinik

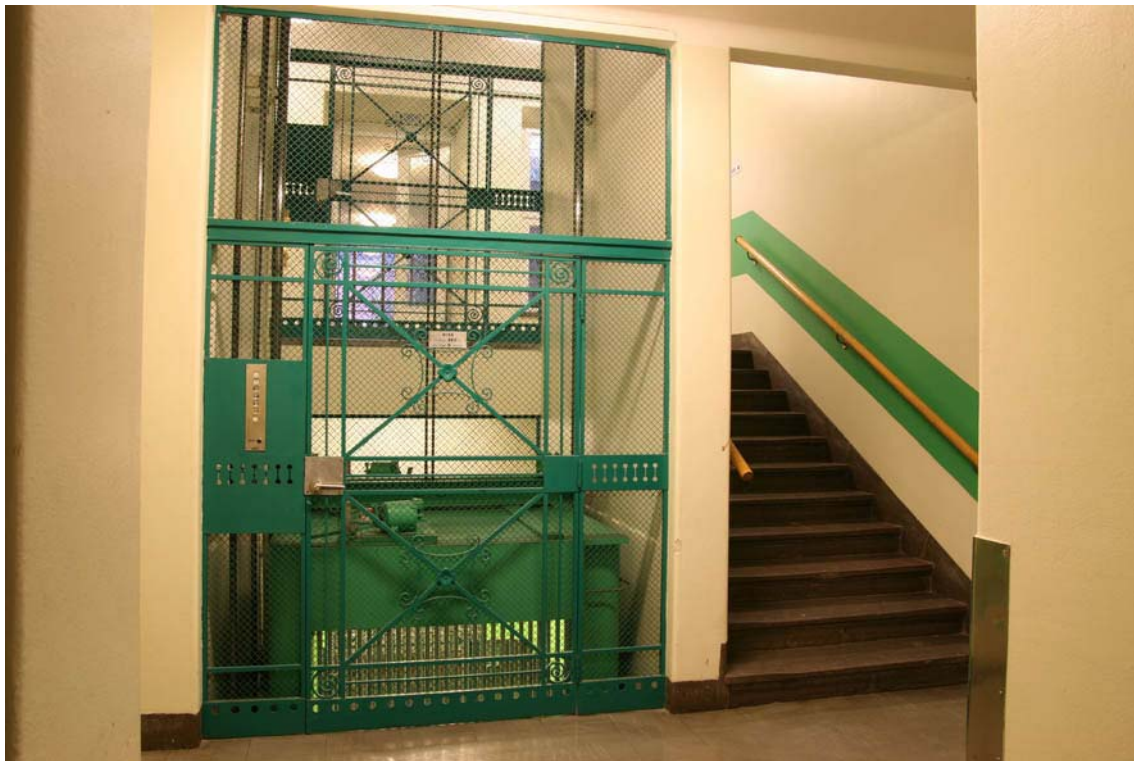
Inredningen var delvis bevarad i ursprungligt skick, men präglades också mycket av ombyggnader på 1950-talet.

Korridor en trappa upp, plan 4, i hus A3. DIG009097.

Korridor på bottenvåningen i A3. Taket är nedpendlat för att dölja ventilationskanaler. Ursprungliga dörrar finns kvar. DIG009305.

Trapphuset i A4 där hissen bevarat sin ursprungliga dekorativa front. DIG009072

I trapphuset till A4 fanns keramisk konst med barnmotiv och omisskännlig 1950-talskaraktär. DIG009085.

Sal för 8 barn i hus A4. DIG009087.

Mittkorridor i A4 med dörrar av 1950-talstyp. Golvet är täckt med linoleumplattor från 1950-talet. DIG009091.

A5, röntgentillbyggnaden

Huset byggdes efter ritningar från 1952. Den fasta inredningen var i huvudsak från husets byggnadstid.

Interiör från A5, DIG009102.

A6, plan 3, f.d. badavdelning

Bottenvåningen präglades mycket av senare ombyggnader och befann sig i ett slitet skick. Ursprungligt kakel på väggarna fanns kvar till stor del. Det var vitglaserat kakel 120 x 65 mm. Kakelplattorna var delvis övermålade med vit latexfärg. Rumsindelningen var mycket förändrad. Mycket lite fanns kvar av ursprungliga snickerier.

Ursprunglig kakelbeklädning på väggarna i A6. DIG009302.

A6, Plan 4

Det övre planet på hus A6 var en separat byggnad ovanpå den gamla delen. Påbyggnaden utfördes i slutet av 60-talet som provisorisk barnklinik efter ritningar från 1968 av Bjurström och Rosén.

A7, f.d. köks- och ekonomibygnad

Huset låg i suterräng. Det tillbyggdes mot norr i samband med ombyggnaderna på 1920-talet. Där låg sjukhustvätten. Skåpen mot väster med stora, utdragbara, stående trälådor var torkskåp. Bottenvåningen hade delvis bevarat ursprunglig inredning från 1903 med klinkergolv och kakelplattor på väggar samt äldre dörrar. Där fanns även bjälklag av tegelvalv murade mellan stålbalkar.

Tillbyggnaden hade pelarstomme av betong samt betongbjälklag. Trapphuset i öster hade konststenstrappa och målat stålräcke av 1950-talstyp med handledare av trä.

Våningen en trappa, plan 5, hade delvis bevarat ursprunglig fast inredning även om det mesta av den fasta inredningen var av 1950-talstyp. Plan 6 hade ingen ursprunglig inredning bevarad. Den fasta inredningen var från 1950-talet eller senare.

Före detta torkrum i A7, plan 4, med stora utdragbara torkskåp i trä. DIG009159.

Rum i A7 med äldre kakelbeklädnad av väggarna. Bottenbjälklaget av putsade tegelvalv och stålbalkar är synligt. DIG009150.

Sal i A7, plan 4. F.d. tvättstuga. DIG009158.

Exteriörer

Fasaderna på hus A2, A3 och A4 hade en enhetlig stil med socklar av granit och slätputsade fasader i brunröd färg. Taken var täckta av enkupiga tegelpannor utom A2 som var täckt med falsad skivplåt. Stilmässigt påminner husen om det tidiga 1900-talets nybarock men bär även drag av nationalromantik och 20-talsklassicism. Arkitekturen är återhållsam med detaljer. Entréerna är framhävda med påkostade omfattningar i granit. Arkitekten Ernst Stenhammar ritade åtskilliga lasarett och mentalsjukhus under 1910- och 20-talen. Västerås lasarett från 1920-talet var hans sista stora arbete och lanserade Amerikanske planeringsprinciper. Samma tendenser kan spåras i den stora nybyggnaden för kirurgiska kliniken i Uppsala, A9, högt och kompakt.

Ovan ses entréerna till A3 (t.v. DIG008972) och A2 (t.h. DIG009118). Till vänster ses A2 från norr, DIG008997.

Husen hade till största delen kvar originalputsens av kalkbruk. A2 och A4 hade även bevarat äldre avfärgningar med kalkfärg. A3 var avfärgad med plastfärg. Befintlig kulör på A4 och A2 var rödbrun, nära NCS s3040-Y50R. Ursprunglig kulör i rosa låg nära NCS s2020-Y50R.

A2, vy från norr. DIG008976.

Barnkliniken, A4, i fonden och A3 till vänster. DIG008977.

F.d. köks- och ekonomibyggnaden A7. Till vänster ses den lägre tillbyggnaden från 1920-talet med plåttak. DIG008981.

A7 sedd från öster. Sockelvåningen plus utbyggnaden mot norr från 1923 hade ljusbeige slätputs, kulör nära s1005-Y20R. Under den syntes två lager rödrosa kalkfärg, lika A2-A4. Bottenvåningen och de två övre våningarna hade slätputs avfärgad med rödrosa plastfärg. Listverken hade samma ljusa färg som sockelvåningen. Porten i öster med pardörrar var målade i en mörkblå färg. DIG008986.

Röntgentillbyggnaden A5 närmast bakom de parkerade bilarna. I bakgrunden ses A2 till höger och A4 med tegeltak. A5 från 1950-talet hade kvar en gammal sliten slätputs med ursprunglig färgsättning bevarad. Putsen var målade i två färger. Den lägre delen mot väster var avfärgad med brun kalkfärg, s4020-Y40R. Den högre östra delen var målade i en gulbeige kalkfärg, s2020-Y20R. Utskjutande takfot med panel och takfotstassar var målade i rödbrunt. Ursprungliga dörrar med stående fernissad panel fanns bevarade liksom vita fönster med ljusgrå karmar. DIG008985.

Polikliniken A3. Till vänster ses A2, röntgenbyggnaden och tegeltaket till A4 som sticker upp. DIG008987.

Fasad mot väster på A4, DIG009106.

A4. Terrass i söderläge med granitsockel och smidesräcke. DIG008979.

Till vänster ses den långsträckt byggnaden A6 vars bottenvåning uppfördes på 20-talet. Bottenvåningen hade slätputsade fasader på en sockel av granit. Putsen var avfärgad med ljusbeige plastfärg, s1005-Y20R. Påbyggnaden tillkom i slutet av 60-talet. Till höger ses A5. DIG009111.

A2, fasad mot söder. Kalkputs med bevarad äldre kalkavfärgning i tegelfärgad kulör. DIG009314.

Entré till A5 (t.v.) och A4 (t.h.). Båda entréerna har bevarat sina ursprungliga trädörrar

A4, fasad mot söder. DIG008980.

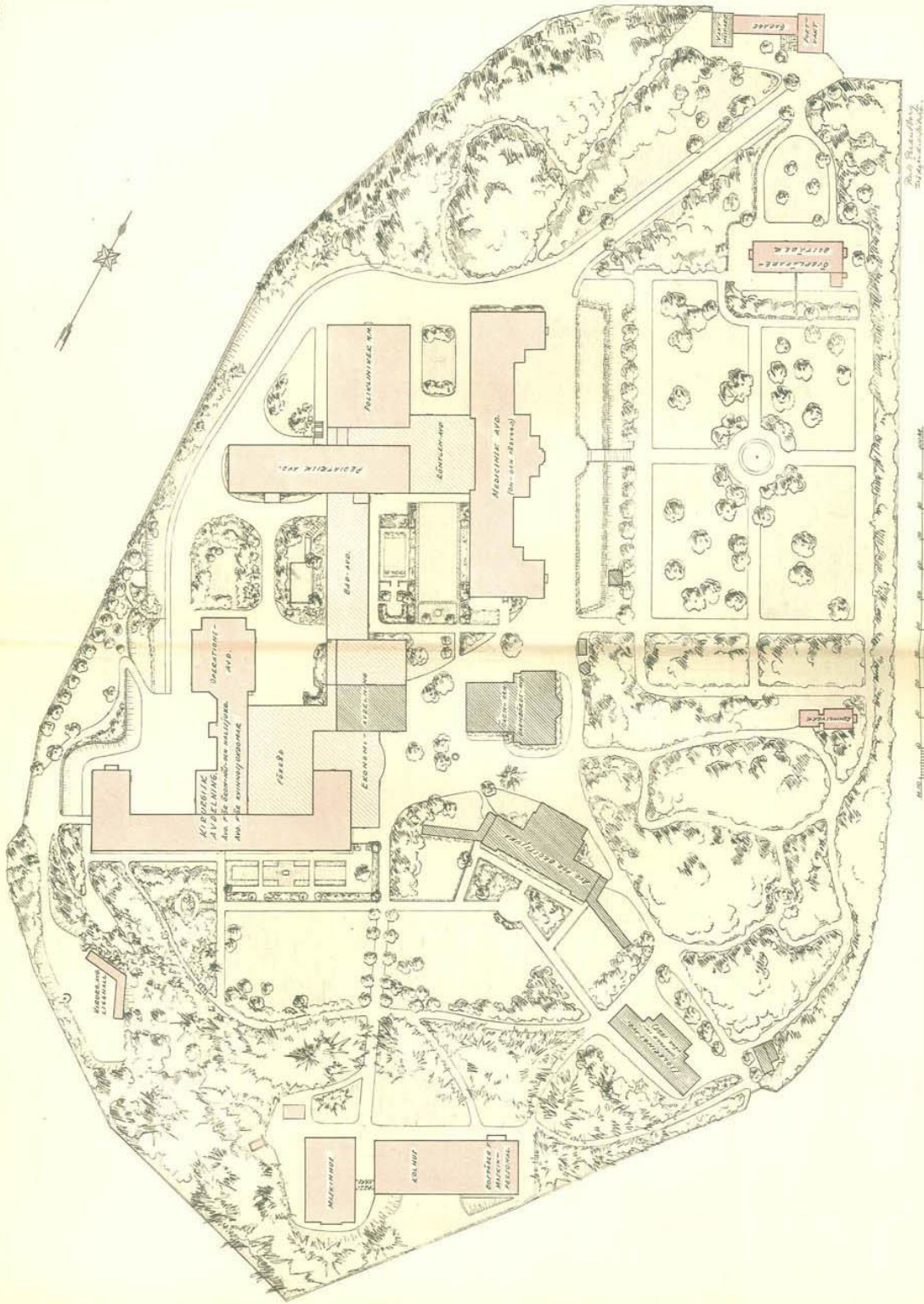
Källor

- Akademiska sjukhuset 1708-1908. Landets äldsta universitetssjukhus*, Uppsala 2008.
- Arkitektur* nr 3 1989, Tema: sjukhus. Stockholm 1989
- Andersson, Henrik O och Bedoire, Fredric, *Svensk arkitektur, ritningar 1640-1970*, Stockholm 1986.
- Berg, Fredrik, *Akademiska sjukhuset 1926-58*, Uppsala 1959.
- From, Lena, "Med patienten i centrum", *Arkitektur* nr 7 2007, Stockholm 2007.
- Hantverkets bok, Mureri*, Stockholm 1936.
- Internet: www.psykiatrinshus.se. Hemsida som informerar om byggandet av psykiatrinshus.
- Petrén, Karl, "Upsala Akademiska sjukhus efter nu företagna nybyggnader och förändringar", i *Upsala läkareförenings förhandlingar, ny följd. B. X. 1904-05*, Uppsala 1905.
- Quensel, Ulrik och Nyström, Gunnar, *Akademiska sjukhusets i Uppsala ny- och ombyggnad 1919-1926*, Uppsala 1926.
- Så målade man*, Stockholm 1992.
- Tynelius, Erik och Grönvall, Anders, *Akademiska sjukhuset 1959-1979. Planering, utbyggnad, verksamhet, ekonomi m m.* Uppsala 1981.
- Åman, Anders, *Om den offentliga vården. Byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen.* Stockholm 1976.
- Arkiv:*
Upplandsmuseets arkiv: fotografier
Landstingets i Uppsala län arkiv: byggnadsritningar

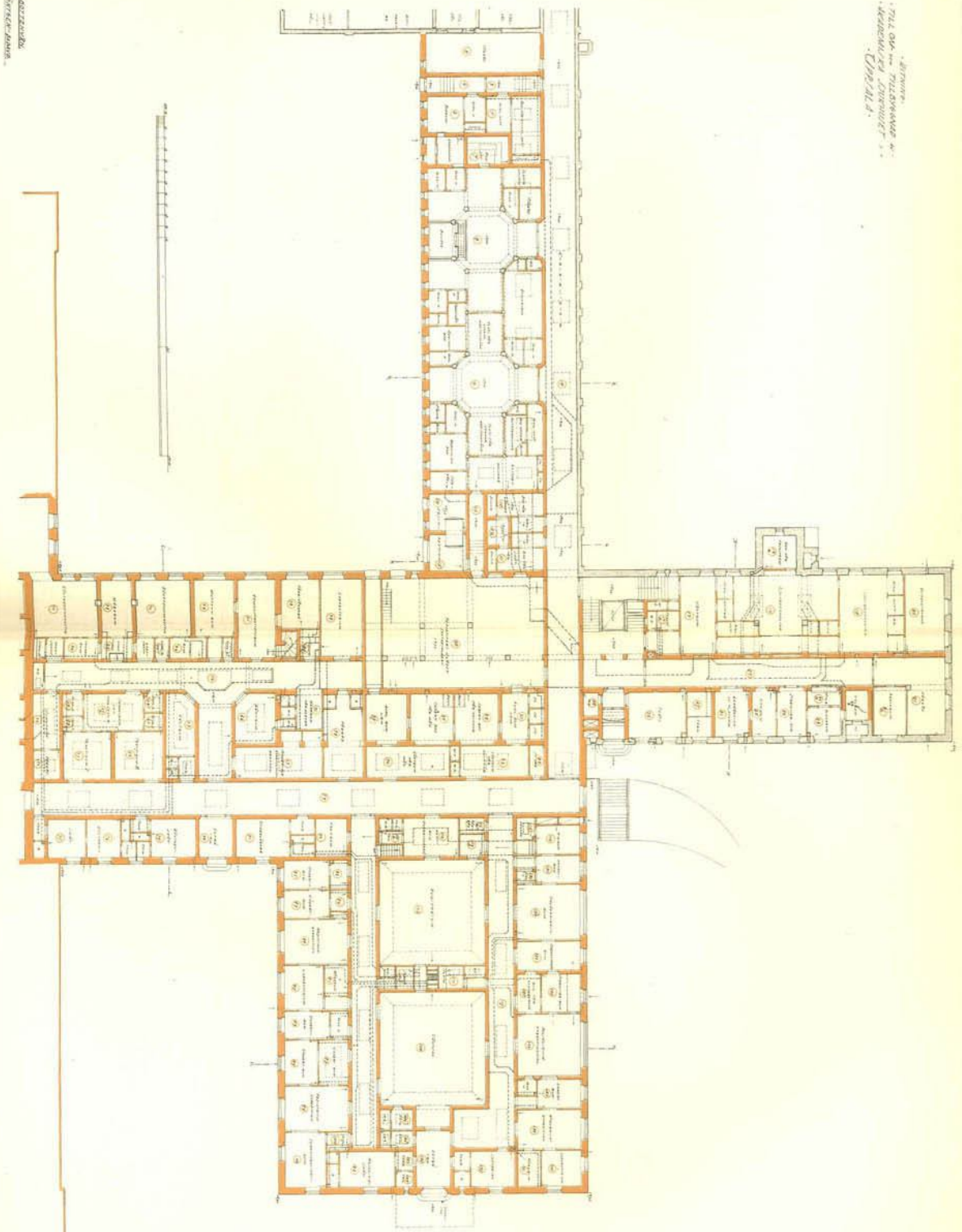
AKADEMIKA SUKSES 1
TERRAS
SITUS DAN RENCANA

Pl. I.

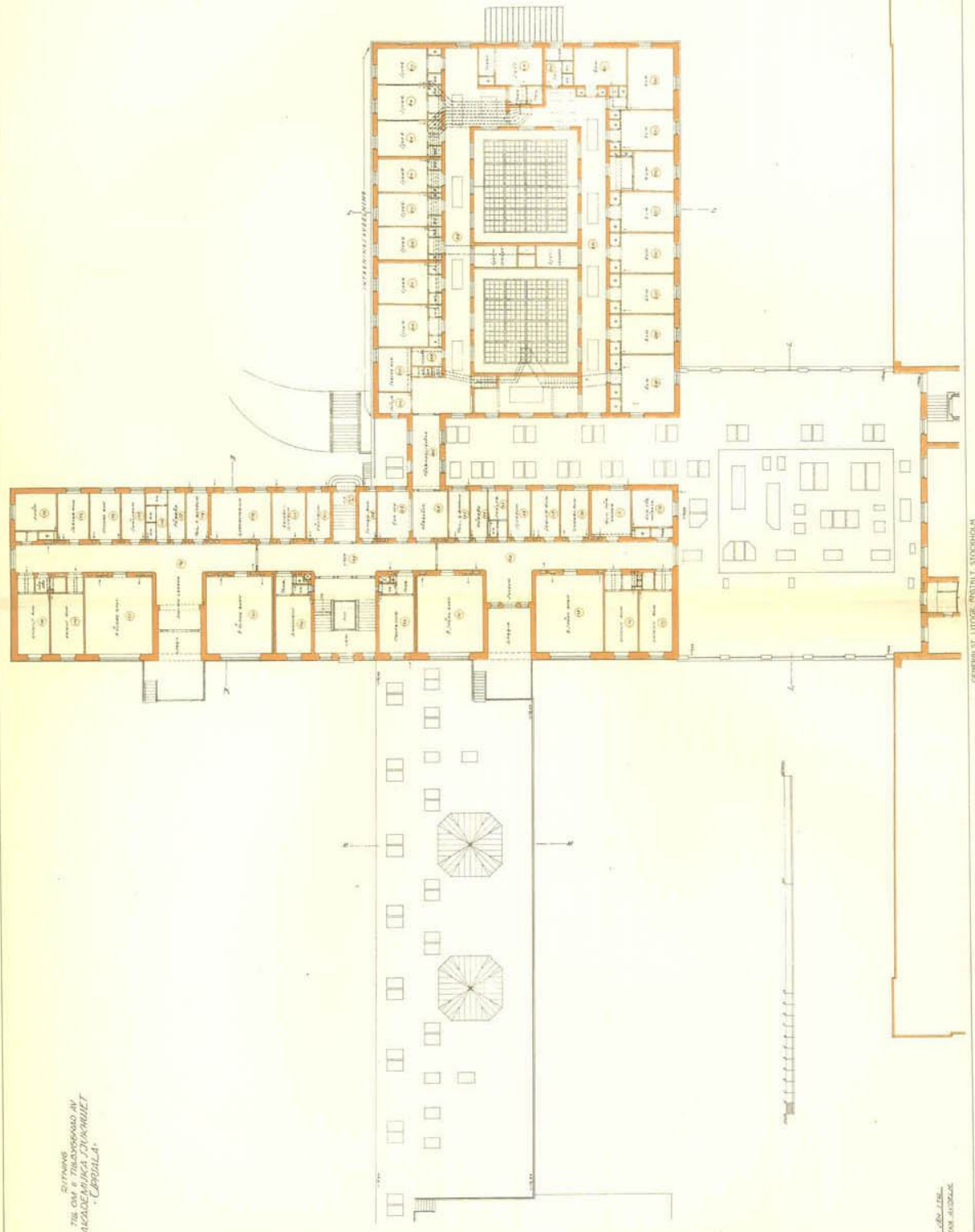

«Всепольное»
Третье отделение
«Всепольное»
«Всепольное»

Детский сад
«Всепольное»

Архитектор
Л. В. Шендерович

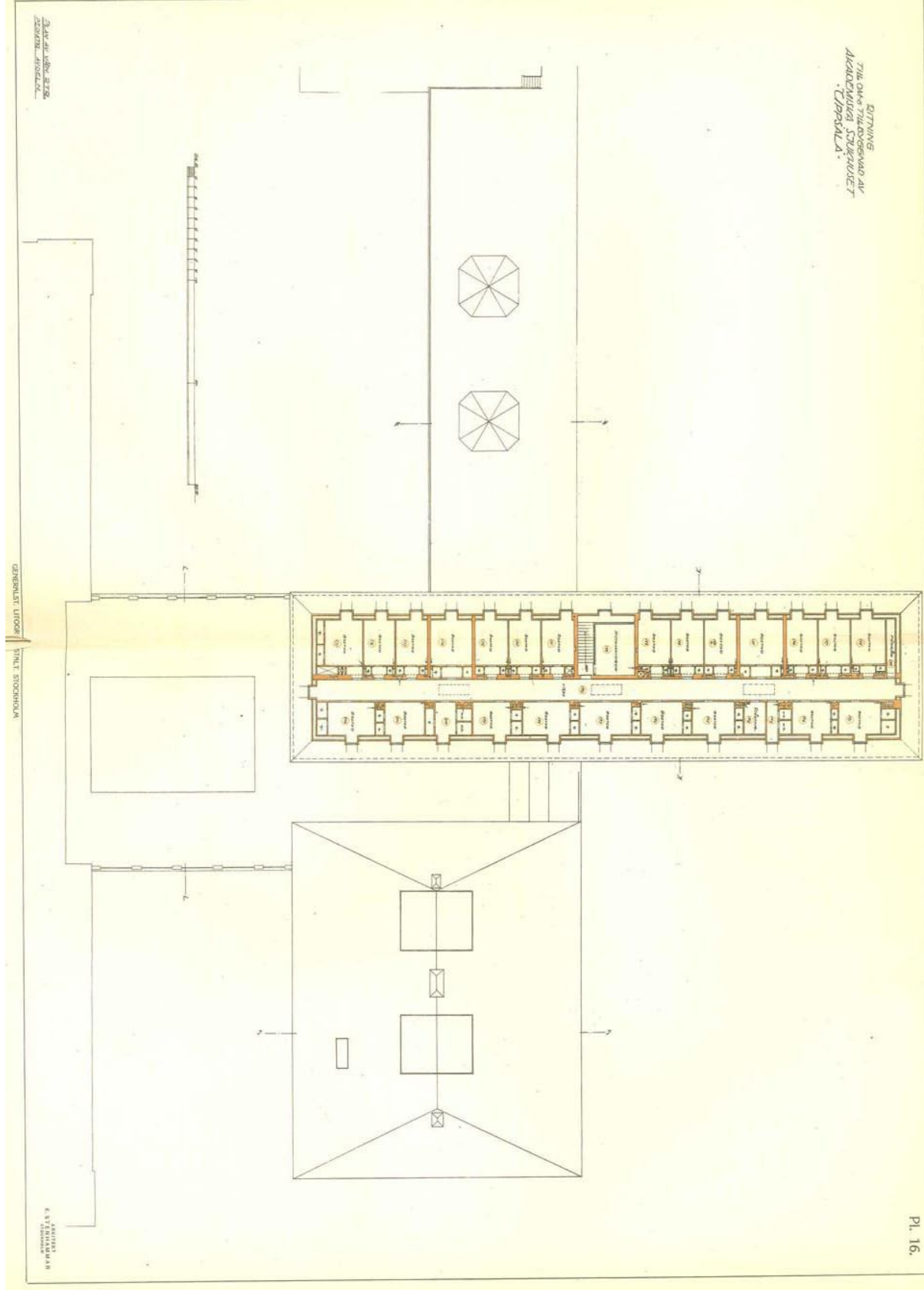
СТУДИЯ
 "ИЗУЧЕНИЕ И
 АНАЛИЗ ЦЕНТРА
 "СЕРИЯ"

ДИЗАЙНЕР
 АЛЕКСАНДР
 АЛЕКСАНДРОВ

GENERALIST: UTOPIE: INSTITUT: STOODHOU

GENERALIST
 UTOPIE
 INSTITUT
 STOODHOU

ДИТТИНГ
THE ONE - THE OTHERMAN AV
AKOHNAYA STRUKTIVET
"СЕРВИС"

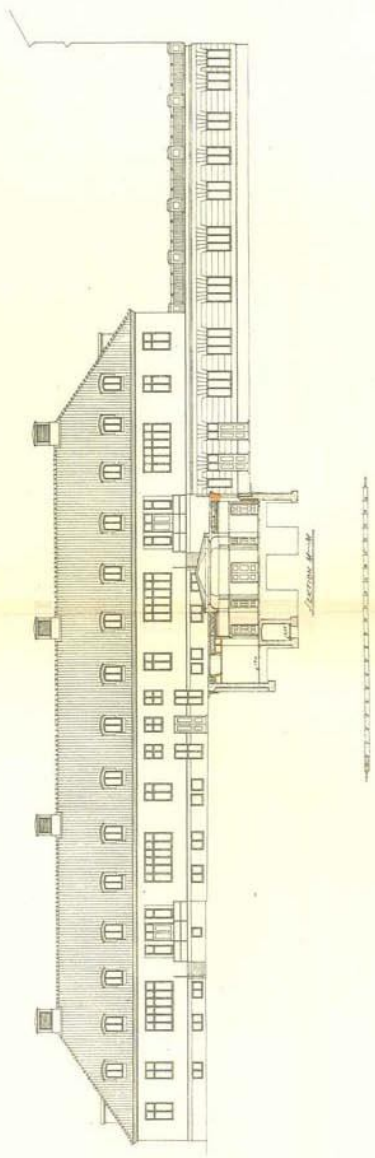
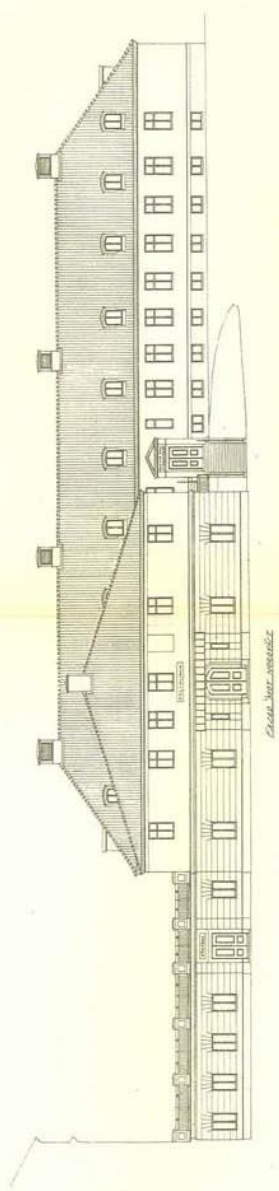
ДЛЯ ЗАКОН. СТОЛ
ЗАКОН. ПРИБОРА

ПОТОЛКИ ЛАКОВАННЫЕ

ПОТОЛКИ
ЛАКОВАННЫЕ

Architect: *Architecte J. J. ...*

Architect: *Architecte J. J. ...*